

Rumunčina staršia ako latinčina? Rimania, Dákovia a tiene jednej teórie (Druhý diel)

Lucia Laudoniu

3. januára 2022 ✚ Kultúra

dokončenie I. dielu

Číslovka sto – riešenie záhady alebo stovka problémov? Predstava, že Dákovia hovorili archaickou formou latinčiny, je veľmi lákavá, ale vo vedeckých kruhoch naráža na múr prekážok. Najskôr malý dúšok z oceánu európskej lingvistiky.

Indoeurópske jazyky zdieľajú spoločný praindoeurópsky fundament, z ktorého postupne vyrástli nové jazykové výhonky. Jazykoveda preto rozlišuje medzi takzvanými satemovými a kentumovými jazykmi. Toto členenie sa dá dobre ilustrovať na odlišnej výslovnosti číslovky sto. Jazyky skupiny *satem*, medzi ktoré patria indoiránske (staroiránska avestánčina v zoroastrizme), baltské a slovanské jazykové „domy“, číslovku sto vyslovovali *cъmo* (vyslov „sũto“), čo sa zachovalo do dnešných dní napríklad v cirkevnej staroslovančine. Italické a keltské jazyky na označenie kardinálnej číslovky sto používali výraz *centum* (vyslov „kentum“). Aj v klasickej latinčine sa „c“ v každej pozícii pôvodne čítalo ako „k“ a priamym dedičom tohto zvyku je juhormánska sardínčina.

Nad Sardíniou krúti hlavou aj Dante, tvrdiac, že miestni „napodobňujú gramatiku“ spisovnej latinčiny. „*Menzus a sa sola qui non male accompanzadu.*“ „Je lepšie zostať sám, než byť súčasťou zlého sprievodu.“ – hovorí staré sardínske príslovie. Je hypotetický dácky jazyk zabudnutým appendixom nejakej jazykovej skupiny alebo naopak jej vodcom?

Lýra pravdy má ostré struny a teória o čísle sto má svoje slabiny. Predpokladá existenciu izoglosy – deliacej línie, ktorá rozčesáva dve jazykové vetvy ako neviditeľný hrebeň. Červené čiary hraníc bijú do očí v mapách, tabuľkách a schémach, no vyznačenie jazykového kontinua, čiže priestoru, kde sa oba lingvistické varianty prelínajú, dotýkajú a spájajú, vždy vzbudzujú búrlivé diskusie. Nečudo, že geografická lokalizácia izoglosy je takmer vždy orieškom tvrdým pre luskáčika každej vedy.

Jazyk tráckych kmeňov, ku ktorým patrili aj Dákovia, odborníci zaraďujú do skupiny *satem*. Z toho vyplýva, že reč Dákov by mohla mať bližšie k praslovanskému jazyku, než k Vergíliovým eklogám.

Kamenný kráľ starej Dácie Decebal má domov aj v rumunskom meste Deva. Názov sídla sa často odvodzuje z pevnosti Deva Victrix v rímskej Británii, v hre sú tiež slovanské a turecké etymóny.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Číslovka sto sa v rumunčine skutočne povie *sută*, a to zaváňa slovanským chlebom z ešte slovanskejšej pece. A podobnosť neklame! *Sută* je lexikálna výpožička z cirkevnej slovančiny, ktorá sa používala (popri gréčtine) ako liturgická reč pravoslávnych obradov a úradný jazyk kniežacích kancelárií v stredovekom Moldavsku a Valašsku. Slovíčko *sută* sa v rumunskom jazyku ocitlo vlastne až v stredoveku, kedy nahradilo pôvodný latinský tvar. S rečou Dákov nemá dnešné rumunské *sută* nič spoločné! Ako to môžeme vedieť?

V jazyku Arumunov (minoritné balkánske románske etnikum príbuzné Rumunom) dodnes existuje číslovka *tsentu* (*tsendu*), ktorá v sebe nezaprie latinskú miazgu (*centum*). Románska dalmátčina je na tom rovnako, v jej slovníku nechýbal výraz *ciant*. Číslovka sto sa v balkánskych románskych jazykoch pravdepodobne vyskytovala v tvare *centu* a môže si zapliesť jazykový vrkoč so sardínskym *centu*. A sme pri koreni vecí. Sicíľčina a sardínčina patria spolu s ďalšími juhoitalskými dialektmi a rumunčinou do spoločného „hrnca“ východorománskej jazykovej skupiny – sú teda jazykmi typu *kentum*. Hovorí sa, že jedna lastovička leto nerobí. Cudzia číslovka slovanského pôvodu (umelo importovaná do rumunčiny v stredoveku) preto automaticky neznamená, že prekursor rumunčiny jazyk Dákov naozaj patrila do balto-iránsko-slovanskej skupiny *satem*.

Máme kôpku tehál a úlohu vybudovať Semiramidine záhrady. Stavba jedného z antických divov sveta sa pochopiteľne odkladá *ad acta*. Chýba nám materiál, ak pravda neberieme do úvahy tých pár tehličiek povalujúcich sa na skládke dejín. Môžeme si ho však vizualizovať na základe už poznaného, a to nie je málo.

S rekonštrukciou extínčných jazykov to funguje veľmi podobne. Ruky starogréckeho lekára a botanika Pedania Dioskorida zapísali v prvom storočí po Kristovi vzácne názvy rastlín v „dáčtine“. Zlé jazyky tvrdia, že týchto zopár verbálnych zlatých tehličiek je importom z tretieho a štvrtého storočia, nemali by sme sa preto oháňať koruhvou autenticity. Odborníci sa stále sporia, kde končila dáčtina a začínala latinčina. Láskevču (po latinsky *Amaranthus blitum*) Dákovia hovorili *blis*. Vari to nie je dvojčka latinského *blitum*?

Echo odvážnych slov írskeho katolíckeho akademika Michéala Ledwitha, ktorý v dáckom jazyku vidí predchodcu latinčiny a v rumunčine jej živý dialekt, lieta nad rumunskými Karpatami do dnešných dní.

Americký lekár rumunského pôvodu Napoleon Săvescu si v duchu svojho mena praje víťazné ťaženie dákológie na Bastilu európskych univerzít. Na Săvescovom mramorovom čele bzučia nedobytné muchy otázok: Rimania v Dácii panovali približne v rokoch 106 až 274/275 po Kristovi. Ako je možné, že počas relatívne krátkeho administratívneho pôsobenia v regióne dokázali obyvateľstvo expresne zlatinizovať? Británia žila pod orlicou Rímskej ríše až do roku 410, no nikto tam nerozpráva románskym jazykom! Tolko Săvescove úvahy.

Redukcia kultúrnych kontaktov Rimanov a Dákov iba na dobu fungovania Trajánovej *Dacia felix* je dialektickou chybou. Práve predrímska história Dákov je onou Pandorinou skrinkou, ktorá niektorých rumunských milovníkov dejín mučí ako komár pri uchu.

Aj Rumunsko má svoj Stonehenge. Dácke pohanské sanktuárium v slávnej archeologickej lokalite Sarmizegetusa Regia.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Generácia mladých intelektuálov sa štiepi na prívržencov tradičnej teórie romanizácie dáckej etnickej bázy pod Trajánovým mečom a na dákológov, z ktorých mnohí kráčajú v šľapajach právnika a historika epochy postromantizmu Nicolae Densușianu. Densușianu bol synom gréckokatolíckeho kňaza a myšlienky milovaných zelótskych latinistov z Transylvánskej školy nasával plnými dúškami – až do chvíle, kým nezačal pátrať po dáckej stope. Z jeho pera vzišla práca s názvom *Dacia preistorică* (Prehistorická Dácia). Densușianova kniha vyšla *post mortem* v roku 1913, no čoskoro sa na ňu vzniesla spfška kritiky. Literárny vedec Șerban Cioculescu názory obsiahnuté v Densușianovej monografii pomenoval jedným slovom – *tracomanie* (trákománia).

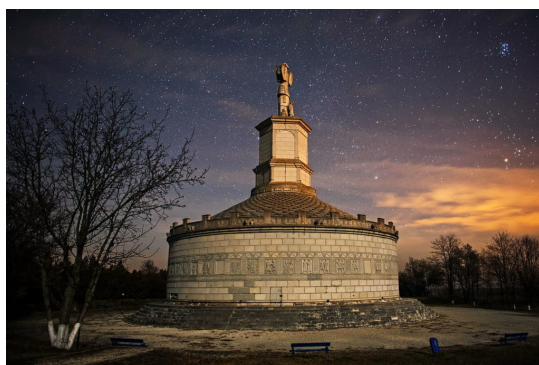
Idea, že Trákovia by mohli byť jazykovými dvojčatami Rimanov, bola nepokojným červíkom v hlave rumunskej historiografie ešte pred Ledwithovým televíznym vystúpením. Biť sa za každú cenu do prs, že „dáčtina“ bola predchodcom jazyka antických Rimanov, je napriek tomu ako šitie oblaku ihlou!

Nechajme radšej prehovoriť očitého svedka – veľkého rímskeho klasika Ovídia, ktorý sa dostal do nemilosti cisára Augusta a dožil v exile v meste Tomis (dnešná Constanța) na brehu Čierneho mora. Ovídius, chýrny *magister amoris*, skladal verše aj na území dnešného Rumunska, veď v Tomide sa napokon rozlúčil so životom.

Čo súdi veľikán latinskej poézie o miestnych Trákoch, ktorých nazýva Getmi? „*Barbarus hic ego sum, qui non intellegor ulli, et rident stolidi verba Latina Getae*“, sťažuje sa v básni *Tristia*. Ovídius narieka, že v Tomide ho považujú za barbara, nikto mu nerozumie (!) a hlúpi Geti sa vysmieávajú latinským slovám. Na prvý pohľad sa zdá, že hra na schovávačku má víťaza. Domáci Ovídiovi nerozumeli, takže ich jazyky neboli ukuté z latinských karátov.

Čo však znamená rozumieť? Akceptovať, prijať za svoje, aklimatizovať sa na nové životné podmienky? Básnik sa dočkal výsmechu, akoby bol barbarom. Ocitol sa na samej hranici Impéria. Svoje vyhostenie vnímal ako krivdu a s verdiktom cisára sa nikdy nezmieril. Ušlachtilé mravy poeta boli na míle vzdialené drsnej životnej realite námorníkov z dnešnej Constanțe. Vycibrený, artificálny a po všetkých stránkach harmonický jazyk rímskej smotánky bol pre getské uši eufemistický. Výsmech zo spôsobu reči však ešte neznačí, že miestni obyvatelia vôbec nerozumeli významu latinských slov. V tomto kontexte sa vyjadruje Paul Lazăr Tonciulescu v knihe *Impactul Romei asupra Daciei și consecințele lui* (Dopad Ríma na Dáciu a jeho dôsledky): „*Aby si vzbudil úšklabky, musíš hovoriť jazykom, ktorý je pre tvojho partnera v rozhovore zrozumiteľný, no musíš sa pritom vyjadrovať spôsobom, ktorý sa javí ako neprimeraný, nekultivovaný a smiešny. (...) Dalo sa očakávať, že Dákovia sa budú smiať, keď Ovídius hovorieval dies namiesto dzi (zi = deň v súčasnej rumunčine) alebo terra namiesto țeara (porovnaj dnešné rumunské țară = zem).*“

Tonciulescova explikácia sa dotýka psychológie jazyka a mentality národov. Pre historika veľmi nebezpečný terén, ale nie nezvládnuteľný. Vyžaduje si horolezecký výstroj v podobe interdisciplinárneho poznania a – odvahy. Myšlienky fanúšikov Dákov sú podmanivé. Buďme teda silní a nebojme sa vypočúť si druhú stranu. *Audiatur et altera pars*. Druhú stranu gramoplatne.

Tropaeum Traiani neďaleko Adamclisi vyrástlo na pamiatku Trajánovej víťaznej vojenskej intervencie v Dácii.

Zdroj: commons.wikimedia.org / Bogdan Croitoru

Zvyčajne platí, že tam, kde niet dostatok primárnych prameňov, fantázia pracuje na plné obrátky, v prípade predpokladanej similarity medzi dáčtinou a latinčinou však nemusíme zostať zakliati v Alenkinkej ríši divov. Svetlom na konci tunela sú archeologické nálezy. Filológ Ariton Vraciu napísal, že Dákovia nemali vlastnú abecedu, no pamiatky hmotnej povahy nás ustavične presviedčajú o ich vysokej gramotnosti. Jeden príklad za všetky: na váze z bývalej dáckej metropoly Sarmizegetusa stojí „*Decebalvs per Scorilo*“ (Decebal, syn Scorila, *per* je miestna podoba latinského *puer* – chlapec, tu vo význame potomok mužského pohlavia). Dácka nobilita veľmi rýchlo prijala latinské písmo, ktoré dokonale uhasilo jej smäd po vlastnej abecede.

Vraciov generačný druh z ihriska archeológie Hadrian Daicoviciu, autor monografie *Dacii* (Dákovia), pil z rovnakého kognitívneho kalicha. Daicoviciu sa domnieval, že „*jazyk mocného Rímskeho impéria bol v kráľovskej kancelárii v Sarmizegetuse známy a používaný, teda Dákovia poznali (rímske) písmo. Prirodzene, litery neboli prístupné všetkým Dákom* (gramotnosť bola výsadou vyšších vrstiev) *a príklady používania písma sú zriedkavé.*“ V tomto kúte Balkánu, kde sa o slovo hlásila aj Homérom konsekrovaná gréčtina, je rýchla adaptácia latinského písma a jazyka s ním spojeného zo strany Dákov prekvapením.

Historik viaže na časovú os uzly pokory. Lebo čas je ako mníšske *cingulum*... Dákovia boli z jazykového hľadiska romanizovaní dávno predtým, než rímske zbrane premenili Decebalovo mocnárstvo na zlatú podnožku pod nohami cisára. Podľa svedectva archeologických nálezov (a latinských archaizmov fosilizovaných v modernom rumunskom jazyku) Dákovia dobrovoľne latinizovali samých seba. V čase, keď cisár Traján dobyl ich ríšu, (minimálne) tá vyššia vrstva dáckej spoločnosti už dávno hovorila po latinsky. „*Romanizácia bola mierou vecí svetovej moci, ktorá tak, ako Prometheus, niesla pochodň civilizácie do barbarského sveta.*“ – podčiarkuje historik staroveku z nemeckých Brém Michael Sommer.

Dákovia boli najcivilizovanejším etnikom v sfére barbarika – mali vlastnú mytológiu (monoteistický kult Zamolxida), šľachtu a formu štátnosti, aktívne používali latinský jazyk a rímske písmo.

Odvážna teória, podľa ktorej záhadná dáčtina nepatrila do baltsko-slovanskej skupiny *saem*, ale bola dvojčatom svetovládnej *linguae Latinae*, či ako tvrdí Ledwith, jej „matkou“, mohla by vniesť nový vietor do plachát vied o staroveku. Situáciu žiaľ komplikuje absencia dostatočnej pramennej základne a nacionálny zápal, v ktorom už „zhorel“ ne jeden triezvy názor.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/rumuncina-starsia-ako-latincina-rimania-dakovia-a-tiene-jednej-teorie-druhy-diel/>